

کتابخانه

۲۴۱۲۵۳۵

پشتکتاب

اصطلاح‌شناسی بددینی

(معناپژوهی واژه‌هایی از ادبیات تکفیر در جهان اسلام)

دکتر امین مهربانی

www.ketab.ir

تهران، ۱۴۰۳

اصطلاح‌شناسی بددینی
(معناپژوهی واژه‌هایی از ادبیات تکفیر در جهان اسلام)

تألیف: دکتر امین مهربانی
ناشر: پژوهشکده تاریخ اسلام
مدیر نشر: خلیل قویدل
ویراستار: ملیحه سرخی کوهی خیلی
چاپ اول: ۱۴۰۳
شمارگان: ۷۰۰
چاپ و صحافی: تقویم
مدیریت انتشار: ۱۱۲
تومان ۱۶۰۰۰
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۹۸۰۸۴-۵

کلیه حقوق برای پژوهشکده تاریخ اسلام محفوظ است

خیابان ولیعصر (عج)، خیابان شهید عباسپور، خیابان رستگاران، شهرور شرقی، شماره ۹
تلفن: ۸۸۶۷۶۸۶۱-۳ نامبر: ۸۸۶۷۶۸۶۰
web: www.pte.ac.ir

سرشناسه:	مهربانی، امین، ۱۳۶۴
عنوان و نام پدیدآور:	اصطلاح‌شناسی بددینی: (معناپژوهی واژه‌هایی از ادبیات تکفیر در جهان اسلام) / امین مهربانی.
مشخصات نشر:	تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، انتشارات، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری:	۱۹۲ ص.
فروست:	پژوهشکده تاریخ اسلام: ۱۱۲.
شابک:	978 - 600 - 7398 - 84 - 5
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۱۶۳-۱۸۱؛ همچنین به‌صورت زیرنویس.
یادداشت:	نمایه.
عنوان دیگر:	معناپژوهی واژه‌هایی از ادبیات تکفیر در جهان اسلام.
موضوع:	کفر و کافران -- اصطلاح‌ها و تعبیرها Kufr (Islam) -- Terms and phrases BP225/3 ۲۹۷/۴۴۴
رده‌بندی کنگره:	۹۶۱۵۳۲۲
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۴۴۴
شماره کتابشناسی ملی:	۹۶۱۵۳۲۲
اطلاعات رکورد کتابشناسی:	فیا

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۱
درآمد	۱۳

بخش اول: نمونه اصطلاحات فراگیر

فصل اول: مبتدع	۲۵
معنای لغوی و قرآنی	۲۵
معنای اصطلاحی بدعت	۳۳
تطور	۳۷
بدعت؛ عواقب و محرومیت‌ها	۴۱
حوزه مسائل بدعت‌آمیز	۴۲
بدعت؛ مفهومی با مصادیق متغیر	۴۴
فصل دوم: مرتد	۴۹
معانی لغوی و اصطلاحی و کاربرد قرآنی	۴۹
ارتداد در حدیث؛ تحریمات و مجازات‌ها	۵۱
تطور	۵۳

بخش دوم: نمونه اصطلاحات ناظر به بی‌دینی

فصل اول: زندیق	۵۹
ریشه‌شناسی	۵۹

۶۴	تطور
۶۹	زندقه، مانی و مزدک
۷۲	زندقه، تأویل و تعطیل
۷۵	فصل دوم: ملحد
۷۵	معانی لغوی و قرآنی
۷۶	معنای اصطلاحی و دلالت‌ها
۸۳	فصل سوم: دهری
۸۳	کاربرد قرآنی
۸۵	تطور

بخش سوم: نمونه‌اصطلاحات ناظر به شیعه و سنی

۹۳	فصل اول: رافضی
۹۳	معنای لغوی و اصطلاحی
۹۷	وجه مثبت معنایی
۹۸	سوءاستفاده‌ها
۱۰۱	فصل دوم: باطنی
۱۰۱	وجه تسمیه
۱۰۲	تطور
۱۰۶	باطنی و دیگر فرقه‌های شیعه
۱۰۹	فصل سوم: قرمطی
۱۰۹	مقدمه
۱۰۹	وجه تسمیه
۱۱۱	تطور
۱۱۵	برخوردها و سوءاستفاده‌ها
۱۱۹	فصل چهارم: ناصبی
۱۱۹	معنای لغوی

۱۲۱	 معنای اصطلاحی و کاربردها
۱۲۴	 نواصب در احادیث

بخش چهارم: نمونه اصطلاحات ناظر به غیرمسلمانان

۱۲۳	 فصل اول: مجوس
۱۲۳	 معنای لغوی
۱۲۵	 مجوس و اهل کتاب
۱۳۹	 خلط و تعمیم
۱۴۲	 باورها
۱۴۴	 کاربردهای استخفاف‌آمیز

۱۴۹	 فصل دوم: جهود و ترسا
۱۴۹	 دلالت‌شناسی اصطلاح جهود
۱۵۳	 اصطلاح ترسا

۱۵۵	 فصل سوم: مجبر
۱۵۵	 ریشه‌شناسی

۱۶۳	 منابع و مآخذ
۱۸۳	 نمایه

پیشگفتار

شاکله اصلی این کتاب، پایان‌نامه کارشناسی ارشدم بوده که در ۱۳۹۱ ش. در دانشگاه تهران از آن دفاع کردم.^۱ در آن پایان‌نامه کوشش شده بود شماری از مهم‌ترین کلیدواژه‌هایی که در متون و منابع اسلامی، به‌ویژه بافتارهای جدلی و مباحثات بینامکاتبی و فرقه‌ای، در رد و طرد مخالفان و رقیبان به کار رفته است، بررسی شوند؛ اصطلاحات پرکاربردِ چون «زندیق»، «ملحد»، «مبتدع» و «مرتد» که درست‌ایمانی یا اساساً ایمان طرف‌های مورد خطاب را نفی می‌کنند و از بن‌مایه‌های اصلی ادبیاتی در جهان اسلام بوده‌اند که می‌توان عنوان عمومی «بددینی» بر آن نهاد. چنین اصطلاحاتی غالباً با دلالت‌ها و تعریف‌های واحد و واضحی به کار نرفته‌اند و افزون بر معانی لغوی و عام یا وضعی و نخستین یا معروف و رایجشان، دلالت‌ها و تضمیناتی نیز یافته‌اند که بر اثر کاربردهای فراوانشان در انبوه نوشته‌های الهیاتی بر آنها حمل شده‌اند و به این ترتیب، عمدتاً سیر و طیفی معناشناختی و تاریخی داشته‌اند که پژوهش درباره آنها را ناگزیر می‌کند. آنچه در ادامه آمده (با تغییرات و اصلاحات رساله یادشده، از جمله حذف زواید و افزودن یکی دو بخش به آن)، با هدف به دست دادن همین تفاوت‌های معناشناختی حاصل شده است. افزون بر آن، با همه خامی‌ها و کاستی‌های مقدّر ساختار پایان‌نامه گونه‌اش، ممکن است مفید فوایدی فرعی و جنبی نیز باشد؛ چنان‌که شماری از رایج‌ترین شیوه‌های تخطئه و افترازی و ناهنجاری‌ها و سوءاستفاده‌ها از ادبیات تکفیر و تفسیق هم در آن گنجانده شده است.

نگارش این ناچیز مدیون و مرهون لطف و یاری شماری از آموزگاران و دوستانم بوده

۱. با عنوان «اصطلاح‌شناسی ناظر به ادبیات بددینی در فرهنگ اسلامی تا سده هفتم»، ارائه‌شده در گروه ادیان و عرفان تطبیقی دانشکده الهیات و معارف اسلامی.

است؛ از استادانم در دانشکده الهیات دانشگاه تهران، به‌ویژه جناب دکتر مجتبی زروانی سپاسگزارم که زحمت راهنمایی پایان‌نامهٔ مبنای کار را متحمل بودند. از مجموعهٔ نشر پژوهشکدهٔ تاریخ اسلام و بردباری‌شان در اصلاح متن نخستین نیز بسیار متشکرم. کتاب را به امید قبول ناقابل، به استادم ابراهیم موسی‌پور بشلی تقدیم می‌کنم که مهر و دانش بی‌دریغش همواره و هم‌چنان که در طرح کلی این نوشته و راهنمایی‌های فراوان در جزئیاتش، دستگیرم بوده است.

امین مهربانی